

Négy **Eörsi** színmű

Gyanakvó tartózkodás a siker évadján

Oly rég ismerjük egymást **Eörsi István** meg én, hogy minden mondatot, amellyel jellemezni akarom, zavarba ejtően magánjellegűnek talállok. Azt hiszem azonban, hogy ebben a könnyű kis intellektuális játékban, amely kettőnk között zajlott, a kelleténél nem több az alkalomhoz illő tartózkodás, ezért hát beszélgetésünket el lehet fogadni őszintének.

Az **Eörsi**-féle, sokak szerint már-már katasztrofális optimizmus, úgy tűnik, most végre valóban indokolt.

— Az az érzésem, hogy most minden írásom megjelenhet — mondja. — Ebben az évadban négy színdarabomat mutatják be Budapesten, s elkészült egy könyv is, amely a publicisztikai írásaimat gyűjti egybe. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ilyen rengeteget dolgozom, mert valójában az aranytartalékaimból élek. A Kihallgatás című darabomat 1965-ben írtam, a Jolán és a férfiakat 1977-ben, a Lukács-dramát 1983-ban. A negyedik, egy Antigoné változat, amelyet a Nemzeti Színház mutat be, valóban új.

— **Főlétesleges alakoskodnunk: ezek eddig sem voltak titkos művek.**

— Ellenkezőleg. Mint aféle szívószkodó ember, állandóan kértem, követeltem, hogy engedjék őket játszani. A Kihallgatás című darabomról azt mondta Aczél György 1968-ban, hogy nem

Vers vagy uborkasaláta?

— **Valery másféle teherről beszél.**

— Ez is igaz. Nem akarom azt mondani, hogy hálás vagyok a három T kiagyalóinak. Én azonban olyan szerencsés helyzetben vagyok, hogy bármennyit közölnek is tőlem, talán soha, de biztosan, hosszú ideig még nem fogad be igazán az irodalmi világ, minthogy másfajta normarendszer szerint dolgozom — hozzátésem: nem eltökéltségből —, mint a hagyományosan elfogadott, elsősorban az érzelmi kontinuitás simuló költői attitűd. Mindig is volt a magyar lírának egy meg nem becsült ága, ahová például Karinthy Frigyes is érdemtelenül kiszorult. Valakik kiagyaltak egy ostoba elméletet — amely általában a kis népek katasztrófája — miszerint az okosság és a költői tehetség ellentétes princípiumok. Ezt az a tény sem képes megdönteni, hogy egyetlen egy nagy magyar költőre sem érvényes. Elmondok egy példát: Jó barátom Csoóri Sándor Brecht egyik versére azt mondta: „Nagyszerű szöveg, de nem vers.” Másik barátom ugyanezt mondta az én egyik versemre. Ekkor én azt mondtam: jó, ha nem vers, akkor nevezdük uborkasalátának. Eszerint a logika szerint jó vers az, amelyben a gondolat nem érhető tetten. Ennek az előítéletnek a tartathatatlanságáról akkor győződtem meg, amikor még Aczél György is így szólt

ellenséges darab, de azért bízzam rá, mikor és hol mutatják be. Húsz évig rábízottam. De miután, hogy egyik hősmot idézzem, „nem vagyok teknősbéka”, kicsempésztem az országból, s 1984-ben Nyugat-Berlinben el is játszották. Természetesen ez sem tett jót itthoni pályafutásomnak.

— **A látszat azt mutatja, hogy aki nem hal bele, vagy nem megy tönkre, előbb-utóbb letépheti a türelemtől szóló közmondás rózsáit.**

— Ez a felfutás bizonyos értelemben szinte részegségi állapotba hozott. Másfelől viszont részen kell lennem. A tiltás éveiben ugyanis ki kellett alakítanom egy lelki technikát, el kellett hinnem, hogy a megjelenés, vagy meg nem jelenés nem elsősorban minőségi kérdés. Borzasztó könnyű azt mondani, hogy ha nincs érdeklődés az írásaim iránt, akkor mások a hülyék, de még könnyebb elhinni azt, hogy ha szinte a normálisnál nagyobb az érdeklődés, akkor nagy író vagyok. Miután most éppen nagy az érdeklődés, úgy találom: ez ellen nehezebb védekezni. Ráadásul olyan alkatú ember vagyok, aki, ha külső nyomás éri, azonnal kifejleszti magában az ellennyomást. S bár ez hosszú távon nem kellemes, mégis hasznos lehet, mert az ember megkegyelmeződik, leválnak róla a főlétesleges dolgok. Valery szerint „teher alatt nő a pálma”.

hozzám: maga sosem lesz igazán jelentős író, mert túlságosan okos ehhez. Azt feleltem neki: akármilyen önhitt vagyok is, azt azért tudom, hogy Ady Endre nálam sokkal okosabb volt, s egyszersmind nagy költő is. Mire ő: Na látja, most is azonnal kész volt a válaszsal. Ha tehát megszűnik a politikai nyomás, még mindig itt van a másik, s ellene kell létezniem.

— **Ráadásul marxistának lenni sem nagy előny manapság** — jegyzem meg.

— Ezt a vádat Aczél nem mondta — vágja rá, mint egy jó poént **Eörsi István** —, ő felül tudott emelkedni az ideológiai problémákon. Egyébként jobb társaságban a legnagyobb obszcenitásra ragadtathatom magam, a kamasz lányok meg sem rendülnek, de ha kiejtem Marx nevét, elpirulnak, és segílyt kérően néznek az anyukájukra. Az igazság azonban az, hogy noha valóban igen nagy hatással volt rám Marx, s hat rám ma is, számos tételét nem fogadom el. A történelemszemléleténél jobbat nem tudok. De már a jövőképet úgy ahogy van, túlhaladta a valóság. Nem ismerte fel a nemzetiségi kérdés fontosságát, ami éppen napjainkban bosszulja meg magát. Még Gorbacsov is azt hitte, hogy csak a szociális problémákat kell megoldani, de alig kezdett hozzá, kirobbantak a nemzetiségi viszályok, ame-

lyekkel szemben a marxizmusra hivatkozó szovjet vezetés teljesen tanácstalan. Marx nem dolgozta ki, nem építette bele rendszerébe a személyiség szerepét sem, noha nem is tagadta. Vagy itt van a véletlen és a szűkszerűség problémája. Az öreg Lukács az Ontológiában egy ugrászerű felismerésre jutott, nevezetesen arra, hogy a társadalmi fej-

Egy modell utópiája

— **A „népi dialektika” szerint az sem igaz, amit állítok, meg annak az ellenkezője sem.**

— Persze, mert, ha van értelme a dialektikának, akkor az az, hogy nem rögzödöm meg valamely állapotnál, hanem a dolgokat folyamatosan nézem. Mereven tagadva Aristotelést, aki azt állította, hogy „A” egyenlő „A”-val, mert mire ki mondok, ez az „A” megváltozik.

Nézzük, miféle osztályszövetség jött létre a fordulat éve után? A funkcionáriusok és a nagypar vezetői egymást segítették a hatalom gyakorlásában. Az előbbieket a politikai támogatást adták, az autóbíbiak a pénz. Ez az osztályszövetség máig keményen tartja magát, s meggyőződésem, hogy amennyiben a demokratizálódás útjára akarunk lépni, akkor mindenképp ezt az osztályszövetséget kell szétzúzni. Ha jól okoskodok, ez is marxi gondolat, noha erről egy szó sem található műveimben.

— **Ráadásul tagja vagy a Szabad Demokraták Szövetségének is.**

Az életre ítélt Kreon

— **Illik-e ez?**

— Esterházy Péter valami olyasmit írt le, hogy mielőtt szabad politizálna az írónak, már nem szabad politizálnia. Én azonban úgy gondolom, hogy akinek ez belső, erkölcsi kérdés, az politizáljon. Akkor az már nem politika, hanem a társadalmi igazság hajszolása, ami éppolyan személyes lehet, mint a szerelem.

— **Milyen a Szophoklész—Eörsi Antigoné?**

— A minta Bornemissza Péter magyar Elektrája volt, amely azért oly csodálatos és modern, mert nem nyúlt hozzá a struktúrához, tudta, hogy Szophoklész minden idők legnagyobb dramaturgja volt. Én is így tettem, csupán egyetlen kérdés igazgott: miért nem öli meg Kreont? Nyilvánvalóan azért, mert nem tekinti tragikus hősnak. Kreon a Másik Ember. A Helyettes. Hozzá képest Oidipus kemény bűnöző, aki azonban, amikor ezt felismeri, bátran elvégzi önmaga ellen a nyomonást, vállalja a következményeket, ezért megérdemli a dicső, megtisztult halált. Ezzel szemben mit tesz Kreon? Amikor kemény erőfeszítések után végre hatalomra jut, azonnal új törvényt hoz: a holtakat tilos eltemetni. Aki e törvényt

lődésben csak valószínűség van. Ennek összes konzekvenciáit már nem tudta levonni, egyszerűen azért, mert mire erre rájött, addigra már éppen 85 éves volt. Az azonban világos, hogy ahol valószínűség van, ott lennie kell a véletlennek is. Divatja múlt szóval: a szűkszerűség és a véletlen dialektikáját kell kutatni.

— Az SZDSZ kiadott egy programot, amely azt fogalmazta meg, hogy nem létezik, ma legalábbis nem létezik harmadik út egypártrendszer és többpártrendszer között, de nem létezik harmadik út tervezettség és piacgazdaság között sem. Ezzel egyetértek. Van azonban egy elképzelésem — amelyben valószínűleg megintcsak felfedezhető Marx hatása —, hogy a piacgazdaság keretei között, az állami és a magán tulajdon mellett a kollektív tulajdonformát is küzdőképes pozícióba kell hozni. Ha erre volna esély, akkor az államnak egyre több funkciója válna főléteslegessé, s idővel egy erős magyar modell jöhetne létre. Ez az elképzelés utópisztikusnak tűnhet, de hát minden utópisztikus, amit még nem próbáltak ki.

Itt ülök egy költővel, aki egyúttal dráma- és prózaíró is, kinézek az ablakon: a Dunában fürdenek a nyár fényei, nem beszélve a boldog, vagy boldogtalan szerelemről, szóval a „kis rózsze dalokról”... mi pedig miről beszélgetünk?

— Az osztályszövetségről.

megszegi, azt ki kell nyírni. Ez a tipikus példája annak, amikor a pitiánység hatalomra jut. A végén persze összeroskad, de teteteinek következményeiből mégsem vonja le a tanulságokat. Az én Kreonom könyörög a halálért. De az ítélet szörnyűbb a halálnál is: élj az emberi lét végső határáig, lásd, mit tettél. A másik vonal, ahol Szophoklész felfogását tovább csigáztam, a Kórus szerepe. Már nála is olyan ez a banda, hogy dicsérsi a hatalmon lévőt, az elbukottat pedig elárulja. Azt hiszem, hogy ez a görög darabom olyan aktuális, amilyen csak lehet.

— **Tehát soha ne bizzunk a Kórusban!**

— Kétségkívül nehéz feladat: csak önmagunkban bízhatunk. Nekem például majd minden könyvem hosszú éveket pihent a kiadónál, ennek volt egy nagy előnye, az, hogy közben kiszűrődött belőlük sok minden, ami törekeny, tűnékeny volt az időben. Voltaképpen minden megjelent munkám válogatott műveim gyűjteménye volt. Most meg kell próbálnom magammal szemben alkalmazni ugyanazt a gyanakvó tartózkodást, amelyet eddig a kultúrpolitika gyakorolt velem szemben.

Kovács Júlia